

GEOGRAFIJOS MOKYMO BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOS ŠEŠTOJE KLASĖJE KAITA IR TENDENCIJOS

Laima Railienė

*Šiaulių universiteto Gamtamokslinio ugdymo tyrimų
centras, Lietuva*

Anotacija

Kaita mokykloje vyksta nuolat. Ją diktuoja įvairūs pokyčiai, visuomenėje, šalies politikoje. Ši kaita skiriasi tik savo intensyvumu ir pobūdžiu. Atskirais laikotarpiais vyko svarbūs, esminiai pokyčiai, o kai kada – tik nežymūs pertvarkymai. Visa tai veikia atskirų dalykų mokymą bendrojo lavinimo mokykloje, kartu ir geografijos dalyko mokymą.

Straipsnyje siekiama išanalizuoti, kaip kito geografijos dalyko mokymas bendrojo lavinimo mokykloje ir konkrečiai šeštoje klasėje. Kokios esminės priežastys lėmė šį kitimą. Kokios geografijos dalyko mokymo bendrojo lavinimo mokyklos šeštoje klasėje tendencijos yra šiuo metu.

Pagrindiniai žodžiai: *geografijos ugdymo strategija, ugdymo nuostatos, ugdymo tendencijos.*

Įvadas

Z. Kairaičio (1990) teigimu, geografija – viena iš reprezentacinių vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos disciplinų. Šio dalyko žinios dažnai tampa žmogaus išsilavinimo, mokymo sistemos, net visuomenės politinės santvarkos kokybės matu. Tai vienas iš labiausiai prieinamų ir plačiausiai atspindintis žmogaus požiūrį į pasaulį, gyvenamąją aplinką bei vykstančius gamtoje ir visuomenėje procesus dalykas. Geografijos vaidmuo yra labai svarbus ugdant žmogaus pilietinius ir tautinius jausmus, jo ekologinės kultūros formavimuisi (Z. Kairaitis, 1990).

Geografijos mokymas, kaip ir visi kiti dėstomi dalykai bendrojo lavinimo mokykloje, taip pat daugiau ar mažiau keitėsi. Žinomų geografijos mokslo atstovų Š. Gerulaičio, Z. Kairaičio (2004) teigimu, galima išskirti du esminius dalykus, kurie labai paveikė strategines ir metodines geografinio ugdymo nuostatas:

- XX a. dešimtojo dešimtmečio reforma, kuri buvo susijusi su politiniais pokyčiais Lietuvoje ir Europoje. Tai vadinamoji ugdymo turinio reforma. Jos metu pasikeitė kai kurie mokomieji kursai, atsirado kiti, buvo pertvarkyta mokomoji medžiaga, išleistos naujos mokymo priemonės, išskelti sudėtingi uždaviniai mokytojams.
- XXI a. pirmojo dešimtmečio švietimo pokyčiai, kai pasirodė nauji ugdymą reglamentuojantys dokumentai – priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo bendrosios programos ir išsilavinimo standartai. Šiuose dokumentuose buvo pateiktas naujas ugdymo proceso skirstymas į dvi metes pakopas, dalykai ir jų turinys suskirstyti į ugdymo sritis, mokymas orientuotas į bendrųjų gebėjimų ugdymą. Šie pokyčiai įvardijami kaip didaktinė-metodinė dalykų pertvarka.

Kiekvieną švietimo pertvarkos laikotarpį apibūdina daug įstatyminių dokumentų, edukologinio tyrimo, metodinių rekomendacijų ir kitokio pobūdžio darbų (Š. Gerulaitis, Z. Kairaitis, 2004).

Kaip teigiama atnaujintose geografijos mokymo programose (2008), geografija vienas labiausiai integruotų mokomųjų dalykų mokykloje. Geografija atskleidžia mozaikinio pasaulio gamtos ir visuomenės vientisumą, erdvines civilizacijų ir kultūrų sąsajas, gamtos ir visuomenės savitarpio priklausomybę, jų raidos ir išlikimo klausimus. Ugdomos asmens nuostatos skatina solidarumą, rezultatų kultūrų dialogą ir tarptautinį bendradarbiavimą, padeda plėtoti visų rasių, tautų, religinių bendruomenių tarpusavio supratimą, toleranciją ir draugystę, norą konstruktyviai spręsti kylančias vietas bendruomenių, šalių, pasaulio problemas. Puoselėjamas mokinių nusiteikimas ir gebėjimas kompetentingai naudotis geografijos žiniomis ir įgūdžiais asmeniniame, profesiniame ir visuomeniniame gyvenime (Bendrosios programos, 2008).

Kokios buvo geografijos ugdymo nuostatos bendrojo lavinimo mokykloje per pastaruosius kelis dešimtmečius, kaip jos kito, ir norima apžvelgti straipsnyje.

Tyrimo objektas – geografijos mokymo kaita bendrojo lavinimo mokyklos šeštoje klasėje. **Tyrimo tikslas** – išanalizuoti kelių pastarųjų dešimtmečių geografijos mokymo bendrojo lavinimo mokykloje programas, siekiant nustatyti geografijos mokymo kaitą, detaliau paanalizuojant geografijos mokymo kitimą šeštoje klasėje.

Tyrimo metodologija

Analizei naudotos 1981–2011 mokslo metų bendrojo lavinimo mokyklos geografijos mokymo programos. Straipsnyje geografijos programų analizė pateikiama keliais etapais:

- 1981–1990 m. m. geografijos programų analizė,
  - 1991–2000 m. m. geografijos programų analizė,
  - geografijos programų analizė nuo 2001 m.
- Taip pat atlikta švietimo dokumentų analizė.

Tyrimo rezultatai

Švietimo dokumentų analizė parodė, kad respublikos bendrojo lavinimo mokyklose dirbama pagal ministerijos aprobuotas bendrąsias programas. Būtent jos reglamentuoja ugdomojo turinio bendruosius principus mokykloje, didaktines nuostatas, tačiau palieka plačias veikimo erdves mokytojo kūrybiškumui ir iniciatyvumui.

Išanalizavus 1981–1990 m. m. geografijos programas buvo nustatyta, kad devintojo dešimtmečio pradžioje geografijos programos buvo labai ideologizuotos. Vyravo nuostata, kad geografijos mokymo tikslas – formuoti dialektinį materialistinį jaunimo požiūrį į gamtą, ūkį ir jų tarpusavio ryšį, parodyti dviejų buvusių santvarkų priešpriešą ir ypač pabrėžti socialistinės santvarkos pranašumą prieš kapitalistinę santvarką. Protinio lavinimo srityje geografija, be pastabumo, vaizduotės, atminties, kalbos loginio mąstymo, turėjo užtikrinti geografinį (kompleksinį) mąstymo būdą – būtiną sąlygą tolesniam lavinimui, savišvietai, kūrybiniam dalyvavimui to laiko gamybiniame ir visuomeniniame gyvenime. Tuo laikotarpiu geografija buvo dėstoma nuo penktos iki dešimtos klasės.

Vėliau (1987–1990 m. m.) mokyklose geografija buvo dėstoma pagal reformuotos mokyklos geografijos programą. Geografijos kursas taip pat buvo dėstomas nuo penktos iki dešimtos klasės, o vėliau geografija buvo pradėta dėstyti nuo šeštos klasės. Mokyklinės geografijos kursas buvo derinamas su svarbiausiais bendrojo lavinimo ir profesinės mokyklos reformos reikalavimais (Aštuonmečių ir vidurinių mokyklų programos, vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos programos, 1981–1990).

Paanalizavę dvidešimtojo amžiaus paskutiniojo dešimtmečio programas geografijai mokytį galime konstatuoti, kad bendrojo lavinimo mokyklose toliau vyko kaita.

Z. Kairaičio (1990) pateiktuose geografijos mokymo tautinės mokyklos bendruosiuose matmenyse kaip vieni svarbiausių teiginių nurodomi, kad mokymasis geografijos kartu su kitais dalykais turi formuoti laisvą, kryptingą, kūrybingą ir demokratinius pagrindais ugdomą asmenybę, o geografijos žinios yra vienas tautinės savimonės formavimo šaltinių. Šiuo laikotarpiu labai svarbu buvo sukurti atskirų geografijos kursų didaktines-metodines koncepcijas, o jų pagrindu – ir mokymo programų projektus (Kairaitis, 1990).

1990 m. buvo pateikta nauja geografijos mokymo koncepcija, kurioje didesnis dėmesys buvo skiriamas ne tik gamtinei, bet ir visuomeninei geografijai. Taip pat geografų bendruomenės svarstymui ir analizei buvo pateikti du reformuojamos vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos V–X klasei skirti geografijos programų projektai (Reformuojamos vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos programos, 1991).

Paanalizavus 1990–1991 m. m. ir vėlesnes geografijos mokymo programas, aiškėja, kad mokyklose buvo siūloma dirbti pagal pereinamojo laikotarpio geografijos programą. Ji buvo skirta patenkinamai besimokantiems mokiniams. Mokant gabius mokinius, reikėjo naudotis programoje pateiktais pratimais, probleminėmis užduotimis, t. y. programą taikyti diferencijuotai. Šiais nurodytais metais geografijos buvo mokoma nuo šeštos iki dešimtos klasės.

Vėliau, kaip pav. 1992–1997 m. m. ir iki 2002–2003 mokslo metų (iki tų mokslo metų galiojo 1997 m. patvirtintos programos), per geografijos pamokas buvo siekiama formuoti teisingą mokinių požiūrį į pasaulį, jo principų ir elgesio normų sistemą, santykius su geografine aplinka, kuo ji reikšminga mokinių ekologiniam, ekonominiam ir socialiniam ugdymui, ugdyti erdvinį mąstymą. Siekiant šio tikslo, buvo būtina suteikti mokiniui kompleksinių žinių sistemą apie viso pasaulio ir savo šalies gamtą, Žemės paviršiaus teritorinius skirtumus, gyventojus ir ekonomiką ir kt. Buvo pabrėžiama, kad geografijos kurso struktūra išryškina ryšį gamta–žmogus–gamyba, nurodoma, kad geografija nagrinėja geosistemas trimis pagrindiniais aspektais: globaliniu, regioniniu, lokalinu. Vienas iš geografijos mokymo tikslų ir uždavinių buvo padėti mokiniams išsiugdyti sampratą, kad Lietuvos geografinis pažinimas yra neatskiriama pasaulio geografinio pažinimo dalis. Šiuo analizuojamu laikotarpiu, geografija taip pat pradeda dėstyti nuo šeštos klasės, o penktoje klasėje geografijos žinios integruojamos į gamtos pažinimą ir istoriją (Vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos programos, bendrojo lavinimo mokyklos programos, 1992–2003).

Nuo 2003–2004 m. m. pagrindinės mokyklos ugdymo turinį reglamentavo naujosios Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos ir išsilavinimo standartai, patvirtinti 2003 m. švietimo ir mokslo ministro. Tada geografijos dalyko turinys buvo iš esmės pertvarkytas ir buvo siūloma šią programą įgyvendinti etapais, t. y. vienoje klasėje dėstyti pagal naująją programą, o kitose pagal senąją, kad būtų išlaikytas programų perimamumas ir palengvintas programos įgyvendinimas, o jau 2004–2005 metai visose klasėse geografijos buvo mokoma pagal naujasias programas ir išsilavinimo standartus, patvirtintus 2003 metais. Kaip pasirenkamojo dalyko nuo 2001 metų geografijos buvo mokoma vienuoliktose–dvyliktose klasėse (Bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos, 2003).

Pastaraisiais metais bendrojo lavinimo mokyklose geografijos mokoma pagal atnaujinto ugdymo geografijos programas, kurių tikslas – plėtoti mokinių geografinį pasaulėvaizdį, skatinti domėtis savo ir kitų šalių gamtos bei visuomenės įvairove, plėtoti geog-

rafinijos žinias ir supratimą, padėti ugdytis socialinę kompetenciją. Geografijos mokoma šeštos–dešimtosiose klasėse ir kaip pasirenkamojo dalyko vienuoliktose–dvyliktose klasėse.

Geografijos mokymas bendrojo lavinimo mokyklos šeštoje klasėje

Vykstant mokykloje įvairių dėstomų dalykų mokymo programų kaitai, ne išimtis buvo ir geografija. Tai sąlygojo politiniai pokyčiai, vykę XX a. pabaigoje Lietuvoje ir Europoje, bei XXI a. pirmojo dešimtmečio švietimo pokyčiai Lietuvoje. Šie pokyčiai apėmė visą moksleivių geografinį ugdymą mokykloje.

Vienas iš tyrimo tikslų buvo išanalizuoti geografijos mokymo kaitą šeštoje klasėje. Šį kartą buvo atkreiptas dėmesys, kaip kito geografijos mokymo kursas analizuojamu laikotarpiu šioje klasėje, kiek valandų buvo skiriama geografijai mokytis. Dėstytų geografijos kursų šeštoje klasėje pavadinimai pateikiami lentelėje.

1 lentelė

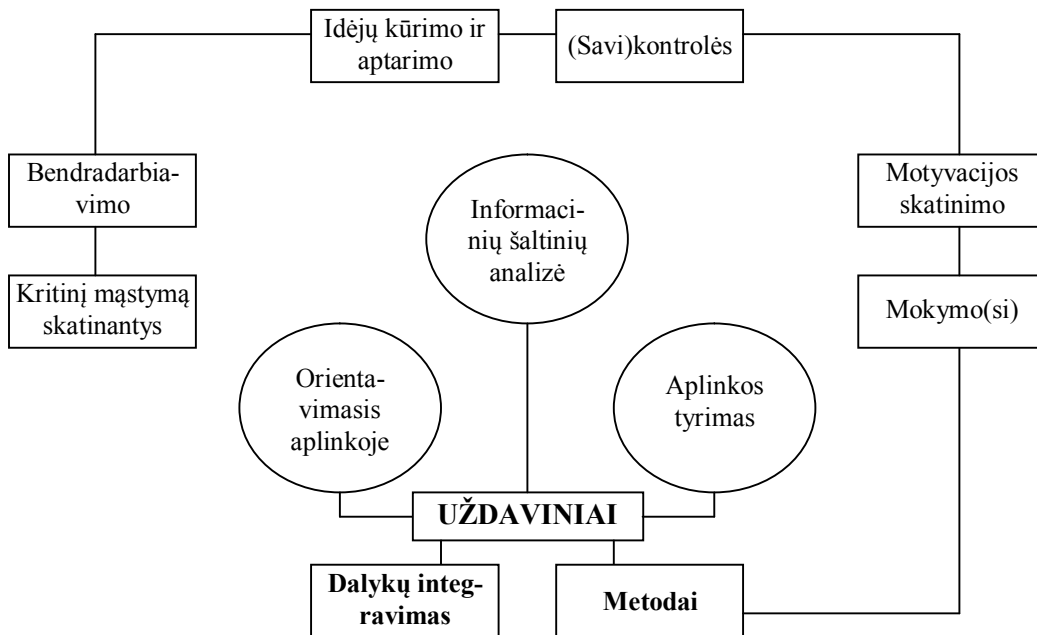
Geografijos kursų pavadinimai

Mokymo metai	Kurso pavadinimas	Pamokų skaičius
1981–1990	Žemynų geografija	105 pamokos
	Žemynų ir vandenynų geografija	102 pamokos
	Fizinė geografija	68 pamokos
	Lietuvos fizinė geografija ir fizinė geografija	68 pamokos
1991–2002	Lietuvos fizinė geografija ir fizinė geografija	68 pamokos
	Fizinė geografija. Lietuvos geografijos pradmenys	74 pamokos
	Bendroji fizinė geografija	nenurodytas
	Fizinė geografija. Lietuvos geografijos pradmenys	nenurodytas
	Bendroji fizinė geografija ir Lietuvos geografijos pradmenys	nenurodytas
	Geografijos pradmenys	nenurodytas
2003–2011	Geografijos programa 6 klasei	nenurodytas

Tuo laikotarpiu, kai geografija mokykloje buvo pradedama dėstyti penktoje klasėje, šeštoje klasėje buvo dėstoma „Žemynų ir vandenynų geografija“. Vėliau, penktoje klasėje pradėjus dėstyti kursą „Gamtos pažinimas“, geografijos pradėta mokytis tik nuo šeštosios klasės.

Kaip matome iš lentelės, atskirais laikotarpiais geografijos kursų pavadinimai siek tiek skyrėsi. Paanalizavus šių kursų turinį galima teigti, kad geografijos turinys šiuose kursuose išliko panašus. Svarbiausias dėmesys skiriamas orientavimuisi erdvėje ir žemėlapyje, geografinės informacijos skaitymui, regionų pažinimui, aplinkos pažinimui ir tyrimui. Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad ne visose geografijos programose buvo nurodytas privalomų pamokų skaičius visam geografijos kursui ir konkrečioms temoms. Mokytojas savo nuožiūra gali pasirinkti, kiek kokios geografijos temos mokymui skirti valandų.

Atnaujintose geografijos mokymo programose keliami mokymo(si) uždaviniai ir jų įgyvendinimo metodai parodyti schemoje (1 pav.).

1 pav. Geografijos mokymas šeštoje klasėje

Kaip matome iš schemos, dabartiniam geografijos mokymui, o kartu ir geografijos mokymui šeštoje klasėje, keliami šie pagrindiniai uždaviniai: mokytis orientuotis gamtinėje ir visuomeninėje aplinkoje, naudoti patikimus informacinius šaltinius, vykdant aktyvią geografinę veiklą, tirti gamtinę ir visuomeninę aplinką. Šiuos uždavinius siekiama įvykdyti naudojantis mokymo(si), motyvacijos skatinimo, (savi)kontrolės, idėjų kūrimo ir aptarimo, bendradarbiavimo ir kritinį mąstymą skatinančiais metodais bei dalykų integravimu (Bendrosios programos, 2008).

Išvados

Geografijos mokymo kaitą lėmė politiniai pokyčiai Lietuvoje ir Europoje. Dabartinio geografijos mokymo šeštoje klasėje turinio struktūrą sudaro orientavimasis erdvėje ir žemėlapyje, geografinės informacijos skaitymas, gamtinės ir visuomeninės aplinkos pažinimas bei jos tyrimai. Geografinis moksleivių ugdymas(is) ir lavinimas(is) bus sėkmingas panaudojant tinkamus mokymo metodus bei tarpdalykinę integraciją.

Literatūra

- Aštuonmečių ir vidurinių mokyklų programos. Geografija (1981–1982). Kaunas.
 Gerulaitis Š., Kairaitis Z. (2004). *Geografijos ugdymas pagrindinėje mokykloje: nuo teorijos iki metodikos*. Vilnius.
 Bendrojo lavinimo mokyklos programos. Geografija VI–X klasei. 1994–2003.
 Bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos (2003). Vilnius.
 Vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos programos. Geografija VI–X, VI–XI klasei. Kaunas, 1987–1990.
 Vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos programos. Geografija VI–X klasei. Vilnius, 1992.

Kairaitis Z. (1990). *Geografijos mokymo tautinėje mokykloje bendrieji metmenys*. Vilnius.

Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos. (2008). Vilnius.

Reformuojamos vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos programos. *Geografija V–X klasei*. (1991). Kaunas.

Summary

CHANGE AND TENDENCIES OF GEOGRAPHY TEACHING IN THE 6TH FORM IN A SECONDARY SCHOOL

Laima Railienė

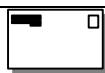
Šiauliai University, Lithuania

Change is constant process at school. It is affected by various changes in a society, country's politics. This change differs only in its intensity and type. There were more or less important or significant changes in different periods. All this influences different subjects' teaching as well as geography teaching in a secondary school.

The article analyses the change process of geography teaching in the 6th form. What main reasons have influenced this change? What are the tendencies of geography teaching in the 6th form nowadays? Geography teaching programmes from 1981 till these days have been analysed. The analysis of educational documents has also been made. It has come clear that geography teaching in the 6th form has changed in context and amount of lessons during the analysed period.

Key words: geography teaching strategy, teaching rules, teaching tendencies.

Received 22 April 2011; accepted 25 May 2011

Laima Railienė

Dr., Natural Science Education Research Centre, Šiauliai University, P. Visinskio Street 25-119,
LT-76351 Šiauliai, Lithuania

E-mail: laimarailiene@yahoo.com

Website: <http://www.gutc.su.lt>